

Human Education in Dede Korkut Stories

Mustafa Ergün*¹

Abstract

Reading and evaluating the root texts with the understanding of our age is one of the recent interesting trends. In this article, Dede Korkut Stories, which is one of the most important texts in our history, has been subjected to reading in terms of human breeding, education and skill. The fact that there is no single fixed text and that there are many different translations has emerged as a problem. Nevertheless, we made a reading of reliable copies and evaluated the stories collectively with the beliefs of Oghuzes, children's education, self-esteem and praise, youth groups, women (mothers and spouses). In addition, we made suggestions for the reproduction of the Dede Korkut Stories for the youth of our age.

Key Words: Dede Korkut, story, human education

Dede Korkut Hikayelerindeki İnsan Yetiştirme

Öz

Kök metinlerin çağımız anlayışıyla okunması ve değerlendirilmesi son zamanlardaki ilginç akımlardan birisidir. Bu yazıda tarihimizdeki en önemli metinlerden biri olan Dede Korkut Hikâyeleri insan yetiştirme, eğitim ve beceri (hüner) kazandırma açısından bir okumaya tabi tutulmuştur. Elimizde tek bir sabit metnin olmaması, günümüz söyleyişine çevrildiğinde çok farklı metinlerin oluşması karşımıza bir sorun olarak çıkmıştır. Gene de güvenilir nüshalardan bir okuma gerçekleştirip hikâyeleri toplu olarak Oğuzların inancı, çocuk eğitimi, özgüven ve övgü, gençlik grupları, kadınlar (analar ve eşler) konularında değerlendirdik. Ayrıca Dede Korkut Hikâyeleri'nin çağımız gençleri için yeniden üretilmesi konusunda öneriler yaptık.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, hikaye, insan yetiştirme

*¹Corresponding Author: Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, ergunegitim@gmail.com

Yöntem

Bir metni, bir sanat eserini, bir müzik parçasını, bir bahçeyi, bir şehri, bir şarkıyı değişik şekillerde okumak mümkündür. Bu okuma ve anlamlandırma işine hermeneutik denilmektedir. Burada her okuyan metni adeta yeniden üretmektedir (bunu müzik alanında daha çok görmekteyiz). Bir eseri dil ve gramer açısından, tarihsel ve kültürel olarak, sosyoloji ve siyaset açısından, psikolojik açıdan okumak mümkündür (Ergün 2018). Bazıları arkeolojik kazılar yapar gibi, eserin kat kat eski anlamlarına ve anlatımlarına geri gider, bazıları o eseri alıp yorumlayarak adeta yeniden üretir. Bir metnin ne kadar çok okuyanı olursa, o metnin o kadar nüshası vardır denebilir. Bazı insanlar eseri tarihi ve sosyal bağlamında ele alıp değerlendirirken bazıları o dönemin şartlarını askıya (paranteze) alarak metni zaman ve mekân üstü bir değerlendirmeye tabi tutar. Bir kişi aynı metni değişik zamanlarda okuduğunda bile farklı anlamlar üretir.

Metinler (kitap, mimari eser, sanat eseri, müzik parçası ve hatta doğaya bile metin, “text” denilmektedir) ilk okunduğunda genellikle “sıcak” okunur. Tekrar tekrar okuduğunda daha eleştirel, daha **soğukkanlı** okumuş olur. Bir yeri ilk gördüğünüzde çok beğenebilirsiniz, ama orada yaşar veya tekrar tekrar görürseniz daha doğru bir değerlendirme yapabilirsiniz. Bir eseri ilk okuduğunuzda sıcak bir değerlendirme (beğenme veya beğenmeme) yaparsınız, ama tekrar okuduğunuzda daha eleştirel bakabilir, onun değişik anlamlarına ulaşabilirsiniz. Genel olarak veya belli konuları, yaklaşımları arayarak kitap okuduğu gibi, eleştirel tarzda da kitap okunabilir. Dede Korkut Hikâyeleri kitabı okunması zor kitaplardan biridir. Bizim gibi normal okuyucunun güveneceği sağlam bir metnin olması gerekir (piyasadaki onlarca kitap okuma ve baskı hatalarıyla doludur). İkincisi, metnin bugünkü dile dönüştürülmesi bazen sorun olmaktadır. Üçüncüsü, hikâyeler devri zaman içinde ve değişik coğrafyalarda önemli değişikliklere uğramış ve orijinal halinden uzaklaşmış gibidir. Biz Dede Korkut Hikâyeleri’ni, günümüz gençliğinin yetiştirilmesinde değerler ve beceriler açısından model olabilecek yönleriyle okuduk. Orada bahsedilen insanlar abartılı bile olsa bizim insanlarımızdı. Hepsi son derece atılgan, yiğit, toplumun değerlerine sahip ve gelecekte korkmayan bir gayret içinde yaşıyorlardı. O şartlarda yaşadıkları toprakları yurt haline getirmeye, çevredeki “kâfir”lerle mücadele etmeye, içinde buldukları tabiat ile uyum içinde yaşamaya çalışıyorlardı. Bu hikâyelerden, kendi soyumuz olan Oğuz gençlerini anlamaya çalıştık. Dede Korkut Hikâyeleri’nden kaynak gösterirken hikâyeleri referans almayı esas kabul ettik. Çünkü eserin günümüz Türkçesiyle o kadar yayınlanmış kitabı vardır ki, okuyucu bizim yazımızdan kaynağa gitmek isterse, o kitaptaki ilgili hikâyeye ulaşabilsin istedik.

Kitap hakkında

Dede Korkut Hikâyeleri, Almanya Dresden Kraliyet Kütüphanesi ile Vatikan Kütüphanesindeki nüshalardan çıkarılan ve hala okunuşları üzerinde birçok çalışma ve tartışmanın yapıldığı eserlerdir. Dede Korkut Kitabı, yurdumuzda ilk defa Kilisli Muallim Rifat Bey tarafından 1916 yılında “*Kitâb-ı Dedem Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzan*” adıyla neşredilmiştir (Dresden nüshası). Daha sonra Dresden (giriş+12 hikâye) ve Vatikan nüshaları (6 hikâye) üzerinde birçok okuma ve yayın yapılmıştır. Dede Korkut destanı veya hikâyeleri Orta Asya’da şekillenmeye başlamış; Türklerin Müslüman olmaları ve Anadolu’ya gelmelerinden sonra, din ve çevre motiflerine göre bazı değişikliklere uğramıştır. Dede Korkut’un hikâyeleri, parça parça ve değişik versiyonlarda Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yaşamaktadır. Bugün Türkiye’de en yaygın olarak bilinen ve en geniş Dede Korkut hikâyeleri, 15-16. yüzyıllarda meçhul biri tarafından kâğıda geçirilmiştir. “Kitab-ı Dede Korkut” adlı bu eser, Azerbaycan ve Doğu Anadolu’daki Oğuz Türklerinin arasında yaşayan Dede Korkut hikâyelerini kaydetmiştir. Elimizdeki kitaplar, çok eskiden beri halk arasında sözlü olarak nesilden nesile aktarılan hikâyelerin Doğu Anadolu coğrafyasında (Kars, Erzurum, Bayburt) Türklerin Anadolu’ya yerleşmeye başladıkları dönemde anlatılanların tespitidir. Kırzioğlu, bu hikâyelerde adı geçen yer ve bey isimlerinden hikâyelerin geçtiği coğrafyayı ve bağlantılı olduğu tarihi olayları açıklamaya çalışmıştır (Kırzioğlu, 2000). Güvenilebilecek nüshalar arasında Ergin (1958,1974), Gökyay (1973), Kırzioğlu (2000), Özçelik (2005), Özsoy (2006), Tezcan ve Boeschoten (2012), Zeyrek (2015) kitaplarını sayabiliriz. Ayrıca İlhan Genç başkanlığında A. Kılıç ve İ.H. Aksoyak’ın yayınladığı “Dede Korkut Kitabı, Han’ım Hey” (2014) son yıllarda yayınlanan en güvenilir okumadır. Türkiye’de en sağlam ve yaygın kaynak Ergin’in kitaplarıdır (sadece Boğaziçi Yayınevi kitabın 60 civarında baskısını yapmıştır). Gökyay, Kilisli Muallim Rifat’ın yayınına dayandığı için ana metnin yapısını bozmuş gibidir. “Dede Korkut

Hikâyeleri” çizgi filmi Ocak 2012- Haziran 2015 döneminde 52 bölüm hâlinde TRT’de yayınlanmıştır (Aral 2015).

Dede Korkut Hikâyelerinin gerek bütünü gerekse tek tek hikâyeleri uzmanı olmayan kişiler tarafından “hazırlanarak” veya seçmeler tarzında özensiz bir şekilde birçok yayınevi tarafından yayınlanmaktadır.

Dede Korkut Kitabı, milliyetçiliği ve Türk birliği duygusunu aşıyor diye 1950’de Rusya’da yasak kitap ilân edilmiş ve bu husustaki bütün yayınlar toplattırılmıştı (Zeyrek 2015).

Bazı hikâyeler Orta Asya’da oluşmuş, daha sonra Oğuzların gittikleri coğrafyalara uyarlanmıştır. Dede Korkut hikâyelerinden bugün Anadolu’da hala söylenegelen hikâyeler Bey Böyrek, Deli Dumrul ve Tepegöz’dür. Bu hikâyeler bir hayli değişikliğe uğramış, içerisine birçok masal unsurları karışmış, bazı kahramanların adları değişmiş ve Dede Korkut hikâyeleriyle benzerlikleri olan vasat halk hikâyeleri şekline dönüşmüştür.

Dede Korkut kimdir?

Dede Korkut simgesi, hikâyelerin değişmeyen motifidir. Oğuz kavminin akıl hocası Dede Korkut’tur. Her konuda ona danışılır ve o da müşkülü çözer. Dede Korkut aynı zamanda bir ozandır ve şenliklerde kopuz çalıp destanlar söyler. Oğuz boylarının başı derde girdiğinde veya sevinçli bir durumu olduğunda "Oğuz bilicisi" Dede Korkut’a danışır; o ne derse o yapılırdı. Çocuklara ad konulacağı zaman da Dede Korkut çağrılırdı.

Dede (Ata) Korkut, Oğuz padişahı Bayındır Han ve onun beylerbeyi Kazan ile birlikte anılır. Onların obalarında dolaşır. Onun, sultanın veya beylerin danışmanı olduğu, herhangi önemli bir olay olduğunda çağırıldığı, öğüt ve dua alındığı görülmektedir.

Kimliği zaman içinde kaygandır, mekân içinde de oldukça geniş coğrafyalarda dillendirilir. Yaşı, vefatı, yattığı yer vs hep tarihin sisli derinliklerinde ve halkların bilinçaltında değişik şekillerde anlatılır.

Hikâyelerin özellikleri

Hikâyeler yüzyıllar içinde söylene söylene dilsel tortularından arınmış, insan beynini yormadan akıp giden bir su gibidir. Hem nesir kısmı hem şiirsel kısımlar sürükleyici, insan ruhunu şekillendirici, kamçılıyıcı bir anlatım halindedir. Hikâyeler, Orta Asya ile Anadolu coğrafyalarını birbirine bağladığı gibi, Müslümanlığı kabul etmiş, ama hala Şamanizm izlerinin de görüldüğü bir insan ruhunu ve yaşamını berrak olarak gösterir. Hikâyelerde artık Şamanizmin terk edildiği, Müslümanlığı ise hayatta giderek daha baskın hale geldiği görülmektedir.

Hikâye ve destan anlatıcılığı Asya’da eski bir gelenektir. Anlatıcılar, hikâyeyi anlatırken içinde buldukları sosyal ortam ve şartlara göre yer, zaman ve şahıs değişiklikleri yapmakta idiler (Aghdam 2015).

Hikâyeler göçebe hayatı ve göçebe soyluluk kademelenmesi (aristokrasi) üzerine kurulmuştur. Anlatımlarda şefkatin, sadakatin, şeref ve namusun kişi ve toplum için ne kadar önemli olduğu sık sık vurgulanmaktadır.

Dede Korkut Hikâyeleri çok küçük ve parça parça olduğu için bir "destan" değildir. Ama anlatım itibarıyla da destansıdır. Bu esere edebiyat bilimciler "Oğuznâme" demektedir. Zaten Vatikan nüshası Oğuzname başlığını (*Oğuznâme-i Salur Kazan ve Gayrı*) taşımaktadır. Oğuzlara ait destan ve mitlerin toplanmasıyla oluşan eserlere bu ad verilmektedir ve Oğuzların en yoğun olarak anlatıldığı eserlerden birisi de Dede Korkut Hikâyeleridir.

Dede Korkut Kitabı’ndaki manzum parçalara "soy", böyle manzumeler söylemeye de "soylama" deniliyor. Aynı şekilde destan için “boy” ve destan söylemek için de "boylama" terimleri kullanılmıştır. O devirde Oğuzlar arasında çok tutulan destanlara "boy", bir destanın içindeki şiirsel parçalara da "soy" denilmektedir.

Elimizdeki hikâyeler, aynı devirde aynı bölgede yaşayan Oğuz beylerini anlatmaktadır. Her hikâye bir Oğuz Beyinin macerasıdır; ama olaylara az veya çok diğer beyler de katılmaktadırlar. Hikâyelerde esas kişi beylerdir, bu arada beylerin çevresi ve yaşayışları, âdetler, gelenekler ve Oğuz boylarının hayatı da anlatılmaktadır. Oğuz boylarının doğa ile içiçe olan hayatlarını, dünya görüşlerini, insan tiplerini bu hikâyelerden çok kolay çıkarabilmekteyiz.

Olayların Tarihi ve Coğrafyası

Dede Korkut hikâyeleri genel olarak bir mücadeleler destanıdır. Mücadeleler bazen Oğuzların kendi aralarında bazen tabiat ve insan üstü kuvvetlere karşı bazen de Oğuz beyleri ile kuzeydeki ve batıdaki kâfirler arasındadır. Olayların geçtiği alan kuzey-doğu Anadolu ve Azeri bölgesidir. Burada sınırları net çizilmemiş bir Oğuz ülkesi vardır. Oğuzlar İç Oğuz ve Taş Oğuz (Üç Ok — Boz Ok) diye ikiye ayrılırlar. Büyük hanları Bayındır

Handır, ama o bölgedekiler beylerbeyi olan Kazan Bey'e bağlı çeşitli beylerin idaresi altındadır. Bayındır boyunun kurduğu devlet Akkoyunlulardır ve bunlar Dede Korkut Hikâyelerinde anlatılan coğrafyada egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Bayındır Bey'e bağlı 24 sancak beyliği vardır, bunlar büyük savaşlarda güçlerini birleştirip savaşlardı. Beylerin oğullarına baş kesip kan döktükten, bir yiğitlik gösterdikten sonra beylik verilir. Beylerin üç yüz, bey çocuklarının kırk yiğitlik savaşçıları vardır. Divanlarda her beyin yeri rütbesine göre belirlenmiştir. Beylerbeyinin sağında oturanlara Sağ Beyler, solunda oturanlara Sol Beyler denir. Her bey ziyafet verdiği zaman büyük çadır ve otağlar diktirir. Akına gitmek için Kazan veya Bayındır Han'dan izin almak gerektir.

Oğuzlar hep dağların arasındaki düz yerlerde yaşar, istedikleri yere otağlar kururlar idi. Genellikle “kâfir” dedikleri düşmanlarının ise kaleleri ve şehirleri vardır. Bazı Oğuz Beylerinin birçok kaleler aldığı söylenip anlatılsa da Oğuzlar bu kalelerin hiçbirisinde yaşamamışlardır. Oğuzların mücadele ettikleri sadece Gürcüler, Abhazlar ve Rumlar değil, Kıpçak ve Peçenek denen Türk soylu gruplardır (Özel 2015). Zaten Oğuzlar, Sir-Derya topraklarından Kıpçakların baskısıyla Doğu Anadolu'ya gelmişlerdi. Kimine göre bu Orta Asya hikâyeleri Doğu Anadolu'ya uyarlandı (Bayburt Kalesi Beyi Şekli Melik gibi) bazılarına göre ise Gürcüler Oğuzlarla mücadele edebilmek için binlerce Kıpçağı Doğu Anadolu'ya getirdi (Kırzioğlu 1992; Brosset, 2003). Veya Balkanlardan Balkaş Gölüne kadar Kuzey coğrafyasında Hanlık kurmuş olan Kıpçaklar Kafkaslardan güneye de inmişlerdi.

Destanlar zaman içinde olaylar bakımından olmasa bile kavramsal açıdan değişmiştir. Oğuz beyleri bazen “Oğuz erenleri” olarak adlandırılmakta, kâfirler de bunlara “Tatar” demektir (Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı).

Oğuzların İnancı

Oğuzlarda din çok kuvvetli bir unsur olarak görünmez. Müslümanlıkları daha çok görünüştedir. Kimi anlatımlar Peygamber döneminde yaşadıklarını bile ifade eder. Savaştan önce daima abdest alıp iki rekât namaz kılarlar. Düşmana saldırırken "adı görklü Muhammed"e salavat getirirler. Düşmandan aldıkları yerlerin kiliselerini yıkıp mescit yaparlar. Ama öte yandan bol bol şarap ve kırmızı içecekler, at eti yerler, içlerinden bazıları Azrail'e meydan okur. Savaşları din uğruna değildir; düşmanlara "kâfir" derler, ama savaşlar dünyevidir.

Bir başka İslam öncesi gelenek ev yağmalatmadır. Oğuz beylerbeyi Kazan Han her yıl hatununu alıp çıkar ve evini İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerine yağmalatır idi. Hatta son hikâyede bu yağmaya Taş Oğuz beyleri davet edilmediği için dargınlık ve düşmanlık girmiş, Beyrek kandırılarak öldürülmüştü (İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü).

Bazı kritik durumlarda eski Şaman inancı ve adetleri kendini göstermektedir. Özellikle evlenme, ölüm, yas, ölümler için yemek verme, ad verme gibi törenlerde eski inanç unsurları daha belirgin ortaya çıkmaktadır ki, bugünkü hayatımızda da bunların bazılarının hala devam ettiğini görüyoruz. Kazan obası basılıp her şeyi götürülünce yurdu ile konuşur (haberleşir), yolda gördüğü akarsu ile konuşur, karşılaştığı yüzü mübarek kurt ile, kara köpek ile konuşur. Kazan oğlu Uruz da ağaç ile konuşur. Başı sıkışanın su ile, ağaçla, dağla vs konuşması eski inancın bir kalıntısıdır. Başı darda kalan Kazan,

“Hasan ile Hüseyin'in hasreti su

Ayşe ile Fatma'nın bakışı su

Yurdundan ne haber var, söyle bana” (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması) diyerek sudan medet umar.

Basat'ın Tepegöz ile konuşurken söylediği *“Atam adını sorarsan kaba ağaç, anam adını sorarsan kağan arslan”* (Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi) ifadesi, Türklerin bir ağaçtan türedikleri hakkındaki inancın hala bilinçaltında yaşadığını gösteriyor. Birçok hikâyenin sonunda Dede Korkut'un *“devletli kaba ağacın kesilmesün”* ifadesi de gene bu ağaç kültürünün göstergesidir.

Oğuzlarda bu eski inançlarla yeni kabul ettikleri İslâm inanç ve kültürü de yer yer içiçe girmiş olarak görülmektedir. Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un esir olduğunda ağaca söylediği sözler bunu göstermektedir:

“Ağaç ağaç dersem sana, azımsama ağaç,

Mekke ile Medine'nin kapısı ağaç,

Musa Kelim'in asası ağaç,

Şah-ı Merdan Ali'nin Düldül'ünün eyeri ağaç,

Zülfikar'ın kınıyla kabzası ağaç,

Şah Hasan'la Hüseyin'in beşiği ağaç” (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması).

“Bu baskından kurtulan bir bezirgân, Oğuz hududunda bulduğu, Oğuzun bu güzel yiğidinden yardım ister. O zaman **şarap içen oğlan**, altın kadehi yere çalar, giyinir, koç atına biner ve yiğitleriyle beraber, yağmaladıkları akçeleri bölüşen kâfirlere baskın yapar. Baş kaldıran kâfirleri öldürür, **gaza eyler**, bezirganların malını kurtarır.” (Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi)

Dede Korkut Kitabı'nın girişi, besmele ve dua ile; Allah'a, peygambere, Kur'an'a, İslâm büyüklerine övgü ile başlamaktadır ve hemen her hikâyenin sonunda yaptığı dualar, İslâmî dualardır.

“Ağız açıp övecek olsam üstümüzdeki Tanrı güzel,
Tanrı dostu din önderi Muhammet Mustafa güzel,
Muhammet'in sağ yanında namaz kılan Ebubekir Sıddık güzel,
Kılıç çaldı din açtı, erlerin şahı Ali güzel, Ali'nin oğulları, Peygamber torunları, Kerbela çölünde Yezidiler elinde şehit oldu; Hasan'la Hüseyin, iki kardeş birlikte güzel,
yazılıp düzülüp gökten indi, Tanrı ilmi Kur'an güzel,
o Kur'an'ı yazdı düzdü, ulemalar öğreninceye kadar bekledi biçti, âlimler başı Osman Affan oğlu güzel” (Giriş).
Allah Allah demeyince işler düzelmez
Kudretli Tanrı vermeyince kişi zenginleşmez
Ezelden yazılmazsa kul başına kaza gelmez
Ecel vakti ermedikçe kimse ölmez.” (Giriş)
Kadir Tanrı namerde muhtaç etmesin,
Ak sakallı babanın yeri uçmak olsun
Ak saçlı ananın yeri cennet olsun,
Sonunda arı imandan ayrılmasın.
Amin diyenler Tanrı'nın yüzünü görsün
Allah'ın verdiği umudum kesilmesin,
Günahlarını, adı güzel Muhammet Mustafa yüzü suyuna bağışlasın.

Basat, Tepegöz'ün elinden “La ilahe illallah, Muhammedün Resulullah” diyerek kurtulmaktadır (Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi), Azrail'e meydan okuyan Deli Dumrul can korkusundan Allah'a “Dâim duran Cebbâr Tanrı

Bâkî kalan Settâr Tanrı” (Duha Koca Oğlu Deli Dumrul) diye yalvarmaktadır. Hikâyelerde Deli Dumrul Azrail ile ve hatta onu aradan çıkarıp Allah taâla ile haberleşmektedir (Duha Kocaoğlu Deli Dumrul).

Özellikle hemen her savaştan önce Oğuz beyleri “arı sudan abdest alırlar, ak alınlarını yere koyarlar, iki rekât namaz kılarlar, adı güzel Muhammed'e salavat getirirler” (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı).

Begil oğlu Emren, kâfir tekfur ile savaşta onu yenince şahadet getirterek onu müslüman yapıyor (Begil oğlu Emren). Kazan Bey oğlu Uruz, babası istediğini yapmayınca, onu, Abhaz iline gitmek, altın haça el basmak, keşişin elini öpmek ve kâfir kızı almakla tehdit ediyor (Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu).

Dede Korkut hikâyelerinde Aruz Koca'nın oğlancığını bir aslanın götürüp büyütmesi, bir çobanın periden doğan oğlu Tepegöz'ün olağanüstü güç göstermesi gibi, başka halklarda da olan destan unsurları görülmektedir (Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü). Ancak burada da Basat her tehlikeyi savuşturduğunda “Tanrım kurtardı” demekte ve en sonunda “Lâ ilahe illa'llah Muhammedün resülü'llah” diyerek Tepegöz'e son darbeyi vurmaktadır.

Çocuk Eğitimi

İnsanların ve canlıların doğuştan getirdikleri yaratılış yapısı, onların daha sonra ne olacaklarını belirler. Belli bir şekilde kalıplanmış olan kişileri de daha sonra değiştirmek çok zordur.

“Kara eşek başına gem vursan katır olmaz,
Hizmetçiye elbise giydirsen hanım olmaz.” (Giriş)

Bu nedenle eğitime ve insanları şekillendirmeye küçük yaşta, aile içinde başlamalıdır. Dede Korkut hikâyelerinde, örgün eğitimin henüz olmadığı dönemlerde Türk gençlerinin boy gelenekleri içinde ve büyükleri taklit yoluyla nasıl şekillendiğinin mükemmel örnekleri verilmektedir.

“Kız anadan görmeyince öğüt almaz,
Oğul babadan görmeyince sofrâ çekmez.” (Giriş)

Oğlan doğduğunda kurban kesilir. Deli Dumrul'un babası ona "*Doğduğunda dokuz erkek deve kestiğim aslan oğul*" diye hitap etmektedir (Duha Koca Oğlu Deli Dumrul). Aynı geleneğin Dirse Han oğlu Boğaç'ın doğumundan önce de uygulandığını görüyoruz.

Oğlanın dadılara verilerek baktırıldığı gene Boğaç hikâyesinde yer alan bir motiftir.

Çocukların yetişmesinde esas olan yetenek ve hüner kazanmaktır. Oğlanlardan beklenen yetenekler ata binmek, dağ aşıp kan terletinceye kadar koşturmak, kara çelik öz kılıçla baş kesmek, demir giysiler giyip bunlarla savaşılabilmek, mızrak kullanmak, ok atmaktır. Yiğitlerin okluğunda 90 ok bulunurdu ve bunları mahir olarak atmaları istenirdi.

Oğuz Beyleri tanıtılırken hünerleri ile tanıtılıyorlardı. Kazan Bey oğlu Uruz'un esir olduğu hikâyede savaşa gelenler şunlardı:

"Kara dere ağzında Kadir veren, kara boğa derisinden beşiğinin örtüsü olan, hiddeti tutunca kara taşı kül eyleyen, kara bıyığını yedi yerde ensesinde düğümleyen, Kazan'ın kardeşi Kara Göne dört nala yetişti. Çal kılıcını kardeş Kazan, yetiştim dedi.

Onun ardınca görelim hanını kimler yetişti: Demirkapı Derbendi'ndeki demir kapıyı kapıp alan, altmış tutam alaca mızrağının ucunda er böğürten, Kazan gibi pehlivanı bir savaşta üç kere alından yıkan, Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder dört nala yetişti. Çal kılıcım ağam Kazan, yetiştim dedi.

Bunun ardınca hanım görelim kimler yetişti: Amid ile Mardin kalesini tepip yıkan, demir yaylı Kapçak Melik'e kan kusturan, gelerek Kazan'ın kızını erlik ile alan, Oğuz'un ak sakallı ihtiyarlarının görünce o yiğidi takdir ettiği, al ipekli şalvarlı, atı deniz ördeği püsküllü, Kara Göne oğlu Kara Budak dört nala yetişti. Çal kılıcını, ağam Kazan, yetiştim dedi.

Onun ardınca görelim kimler yetişti: Varıp destursuzca Bayındır Han'ın düşmanını bastıran, altmış bin kafire kan kusturan, ak boz atının yelesi üstünde kar durduran Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin dört nala yetişti. Çal kılıcını ağam Kazan, yetiştim dedi.

Onun ardınca görelim kimler yetişti: Parasar'ın Bayburt Hisarı'ndan fırlayıp uçan, apalaca gelin odasına karşı gelen, yedi kızın ümidi, Kudretli Oğuz imrenileni, Kazan Bey'in inançlısı, boz aygırlı Beyrek dört nala yetişti. Çal kılıcını hanım Kazan, yetiştim dedi.

Onun ardınca görelim kimler yetişti: Dönüp baksa çalımlı, kartal hünerli, süslü, eklem kuşaklı, kulağı altın küpeli, kudretli Oğuz beylerini bir bir alından yıkıcı, Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek dört nala yetişti. Çal kılıcını ağam Kazan, yetiştim dedi" (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması).

Oğlanları babalar yetiştiriyordu, onlara hüner öğretiyorlardı. Genelde eli kılıç tutacak, ok atacak yaşa geldiklerinde kâfir hudut boylarına götürüyorlar, kılıç çalıp baş kesmeyi öğretiyorlar; yedi günlük azık ile ava çıkarıyorlar, av yerlerini, ok attıkları yerleri gösteriyorlardı (Yücel Çetin 2015). Uruz babasına "*A bey baba, hüneri oğul babadan mı görür öğrenir, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir; ne zaman sen beni alıp kâfir hudut boyuna çıkardın, kılıç çalıp baş kestir, ben senden ne gördüm ne öğreneyim dedi*" diyordu (Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması). Burada Kazan Bey oğlu Uruz hikâyesinde; Kazan, düşmanları oğluna göstererek "*Azgın dinli düşman kâfirdir oğul*" demektedir. Hikâye şöyle devam ediyor,

"Oğlan der: "Düşman diye neye derler?"

Kazan der: Oğul, onun için düşman derler ki, biz onlara yetişsek öldürürüz, onlar bize yetişse öldürür dedi.

Uruz der: Baba içinde bey yiğitleri öldürseler kan sorarlar mı, davalarlar mı?

Kazan der: Oğul bin kâfir öldürsen kimse senden kan davalaşmaz, amma azgın dinli kâfirdir, güzel yerde rast geldi, fakat bana sen kötü yerde ayak bağı oldun, oğul dedi." (Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması)

Bundan sonra oğlan kâfir ile karşılaşmaya hazır olduğunu söylemekte, ancak babası gene de oğlunu sakınmakta "*Kılıç çalıp baş kestiğimi gör de öğren*

Kara başına düşünce lazım olur" demektedir. Oğlan savaşa hazır olduğunu yinelemesine rağmen Kazan Han hâlâ "*Göğsü güzel koca dağlar başına çık*

Benim savaştığımı, benim döğüştüğümü

Benim çekiştığımı, benim kılıçlaştığımı gör de öğren ve hem bizim için pusuya yat oğul"

diye âdeta emretmektedir. "*O zamanda oğul baba sözünü iki eylemezdi, iki eylese o oğlanı kabul eylemezlerdi.*" O günkü savaşta Uruz, babasının ve diğer yiğitlerin düşmanla nasıl savaştıklarını seyreder, "baka baka aşka gelir", babasının haberi olmadan savaşa katılır; ancak Uruz'un atı oklanır, çevresindeki kırk yiğidi şehit ve Uruz da esir

edilir. Böylece baba nasihatının ne kadar anlamlı ve değerli olduğu anlaşılır (Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması).

O dönemde Oğuz boyları çevrelerindeki "azgın dinli kâfir" ile ölümüne bir savaş vermektedir. Ancak düşman dedikleri de Oğuz boyları kadar güçlü ve savaşıdır. Çoğu kez Oğuz boylarını basıp kılıçtan geçirmekte, mallarını yağmalamaktadır. Çünkü savaşlar çok kanlı ve zor geçmektedir. *"Oğuz beyleri hep yetiştiler. Arı sudan abdest aldılar, ak alınlarını yere kodular, iki rekât namaz kıldılar, Adı güzel Muhammed'e salavat getirdiler, derhal kafire at saldılar, kılıç çaldılar. Gümbür gümbür davullar dövüldü, burması altın tunç borular çalındı. O gün ciğerinde olan er yiğitler belirdi. O gün namertler sapa yer gözetti. O gün bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Başlar kesildi top gibi. Yiğit yiğit atlar koştu, nalı düştü. Alaca alaca mızraklar saplandı. Kara çelik öz kılıçlar çalındı, ağız düştü. Üç kanatlı kayın oklar atıldı, temreni düştü. Kıyametin bir günü o gün oldu. Bey hizmetkarından, hizmetkar beyinden ayrıldı [...] Derelerde tepelerde kafire kırgın girdi, leşine kuzgun üşüştü. On iki bin kafir kılıçtan geçti. Beş yüz Oğuz yiğitleri şehit oldu. Kaçanı Kazan Bey kovalamadı, aman diyenini öldürmedi. Kudretli Oğuz beyleri ganimet aldı"* (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması).

Trabzon Tekfuru'nun kızı erkek gibi yetişmiş, *"sağına soluna iki çift yay çeker, attığı ok yere düşmezdi"*. Üç canavarı yenerek bu sarı elbiseli Selcan Hatun'u alan Kan Turalı'yı takip eden düşmanla savaştı. *"Burada Selcan Hatun at sürdü, hasmım bastırdı; kaçanını kovalamadı, aman diyeni öldürmedi, öyle sandı ki düşman bastırıldı. Kılıcının kabzası kan içinde otağa geldi."* (Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı)

Ad Koyma

Bir çocuğa "baş kesip kan dökmeden" ad takmazlardı. "Ad takma" işini de Dede Korkut yapardı. Çocuğa ad vermek için bir beceri göstermesi ve Dede Korkut'un dua ile ad koyması gerekiyordu. *"Her kemikli gelişir, kaburgalı büyür"* (Uşun Koca Oğlu Seğrek). Çocuklar oyun oynayarak büyürler. Oğuz töresinde çocuklar belli bir şekilde yeteneklerini gösterinceye kadar ona ad konulmazdı. Herhangi bir vesile ile oğlan bir yetenek, bir hüner, bir yiğitlik gösterdiğinde de Dede Korkut gelerek çocuğa bir isim kordu. Bu isim koyma olay ve törenlerine Dede Korkut Kitabı'nın çeşitli yerlerinde rastlamaktayız.

Dirse Han'ın oğlu onbeş yaşına geldiği halde bir adı yoktu. Bayındır Han'ın da *"sert taşa boynuz vursa un gibi öğüten, erkek develerle güreşen"* bir boğası vardı. Altı kişinin sağından ve solundan zincirlerle zapt edebildiği boğayı bir gün, çocukların aşık oynadığı bir meydana bırakırlar. Bütün çocuklar kaçar, Dirse Han'ın oğlancığı kaçmaz. Yumruğunu boğanın alnına dayar, bir ileri bir geri defalarca gider gelirler ve her ikisi de alabildiğine yorulurlar. Bunun üzerine oğlan boğanın alnından yumruğunu çeker; boğa o hızla gider düşer ve oğlan bıçakla boğayı keser.

"Oğuz beyleri gelip oğlanın başına toplandılar, "aferin" dediler. Dedem Korkut gelsin, bu oğlana ad koysun, beraberine alıp babasına varsın, babasından oğlana beylik istesin, taht alı versin dediler.

Çağırdılar, Dedem Korkut gelir oldu. Oğlanı alıp babasına vardı. Dede Korkut oğlanın babasına söylemiş, görelim Hanım ne söylemiş." Der (Dirse Han Oğlu Boğaç Han):

"Hey Dirse Han beylik ver bu oğlana, taht ver, erdemlidir.

Boynu uzun büyük cins at ver bu oğlana, biner olsun, hünerlidir.

Ağıllardan on bin koyun ver bu oğlana, etlik olsun, hünerlidir.

Develerden kızıl deve ver bu oğlana, yük taşıyıcı olsun, hünerlidir.

Altın başlı otağ ver bu oğlana, gölge olsun, erdemlidir.

Omuzu kuşlu cübbe elbise ver bu oğlana, giyer olsun, hünerlidir.

Bayındır Han'ın ak meydanında bu oğlan cenk etmiştir, bir boğa öldürmüştür senin oğlun. Adı "Boğaç" olsun; adını ben verdim, yaşını Allah versin" dedi. Dirse Han oğlana beylik verdi, taht verdi."

Bay Püre hikâyesinde de gene bir ad koyma sahnesine rastlıyoruz. Bir gün Bay Püre'nin oğlu ava çıkar ve bir ara babasının tavlısında tavlacı başı tarafından misafir edilir. O sırada kara Derbent ağzında konmuş olan bezirganları Evnük kalesi kâfirleri basar, yağmalarlar. Bu baskından kurtulan bir bezirgân, Oğuz hududunda bulunduğu, Oğuzun bu güzel yiğidinden yardım ister. O zaman şarap içen oğlan, altın kadehi yere çalar, giyinir, koç atına biner ve yiğitleriyle beraber, yağmaladıkları akçeleri bölüşen kâfirlere baskın yapar. Baş kaldıran kâfirleri öldürür, gaza eyler, bezirganların malını kurtarır. Meğer bunlar kâfir ülkesinden Oğuzeli'ne mal getiriyorlardı ve

Bay Püre'nin "Bamsı" lakaplı oğluna da üç hediye getiriyorlardı. Hediyeleri Han'a sunmak isterken, onun yanında kendilerini kurtaran yiğidi görüp ona hürmet etmişler, babasına da durumu açıklayınca

"Bay Püre Bey der: Bre, benim oğlum baş mı kesti, kan mı döktü?"

Evet baş kesti, kan döktü, adam devirdi dediler.

Bre, bu oğlana ad koyacak kadar var mıdır dedi.

Evet sultanım fazladır, dediler.

Bay Püre Bey, kudretli Oğuz beylerini çağırdı, misafir etti. Dedem Korkut geldi, oğlana ad koydu. Der:

"Ünümü anla, sözümü dinle Bay Püre Bey

Allah Taala sana bir oğul vermiş, tutu versin

Ak sancak kaldırınca Müslümanlar arkası olsun

Karşı yatan kara karlı dağlardan aşar olsa

Allah Taala senin oğluna aşıt versin

Kanlı kanlı sulardan geçer olsa, geçit versin

Kalabalık kâfire girince, Allah Taala senin oğluna fırsat versin

Sen, oğlunu "Bamsam" diye okşarsın

Bunun adı boz aygırlı "Bamsı Beyrek" olsun

Adını ben verdim yaşını, Allah versin" dedi. Kudretli Oğuz beyleri el kaldırdılar, dua kıldılar, bu ad bu yiğide kutlu olsun dediler." (Bay Büre Oğlu Bamsı Beyrek)

Ad koymanın veya almanın Oğuz geleneklerinde nasıl önemli bir yeri olduğunu, Kazan Bey Oğlu Uruz hikâyesinde de görmekteyiz. Bu hikâyenin başlarında Kazan Bey oğluna şöyle hitap etmektedir:

"Beri gel tayım oğul

Sağıma doğru baktığımda kardeşim Kara Göne'yi gördüm.

Baş kesmiştir, kan dökmüştür, ganimet almıştır.

Soluma doğru baktığımda dayım Aruz'u gördüm

Baş kesmiştir, kan dökmüştür, ganimet almıştır.

Karşıma doğru baktığımda seni gördüm.

On altı yaşına geldin

Bir gün ola düşeyim öleyim sen kalasın

Yay çekmedin, ok atmadın, baş kesmedin, kan dökmedin.

Kanlı Oğuz içinde ganimet almadın." (Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması)

Kazan Bey, eğer kan döküp baş kesip ad almazsa, kendisinin ölümünden sonra da tacı tahtı oğlana vermeyeceği söylemektedir.

Ad koymanın Oğuz toplumlarında âdeta oğlanın yetişkin olmasının, topluma katılmasının, kabul edilmesinin bir simgesi olduğunu görüyoruz. Çocuğun gerçek adı konuluncaya kadar ailesi onu belli bir isimle çağırılmaktadır, ama bu geçici bir isimdir. Gerçek isim, çocuk kendini ispatladıktan sonra büyük törenlerle verilmektedir.

Burada Oğuz boylarındaki bütün çocuklarının adının Dede Korkut tarafından konulduğu sanılsın. Bu durum bey çocukları için uygulanmaktadır. Bey çocuklarından obayı yönetecek, babasının yerini hem yiğitlikte hem cömertlikte tutacak kişiler olması beklenmekte ve teşvik edilmektedir.

Hüner

Oğuz Beyleri, hanın sohbetindeki yerlerini kılıçları ve emeği ile alıyorlardı; baş kesmeleri, kan dökmeleri, aç doyurmaları, çıplak giydirmeleri ile kazanıyorlardı. Oğuz zamanında Usun Koca'nın büyük oğlu Egrek, Bayındır Han'ın sohbetine ne zaman istese getirdi. Beyler beyi olan Kazan'ın divanında buna hiç kapı baca yoktu. Beyleri çiğneyip Kazan'ın önünde otururdu. Kimseye iltifat eylemezdi.

"Meğer hanım gene bir gün beyleri çiğneyip oturunca Ters Uzamış derlerdi Oğuz'da bir yiğit var idi, der: Bre Usun Koca oğlu, bu oturan beyler her biri oturduğu yeri kılıcı ile, ekmeği ile almıştır; bre sen baş mı kestin, kan mı döktün, aç mı doyurdun, çıplak mı donattın dedi. Egrek der: Bre Ters Uzamış, baş kesip kan dökmek hüner midir dedi. Der: Evet hünerdir ya! Ters Uzamış'ın sözü Egrek'e tesir etti. Kalktı Kazan Bey'den akın diledi. Akın verdi. İlan etti, akıncı toplandı. Üç yüz mızraklı yiğit bunun yanına cem oldu" (Uşun Koca Oğlu Seğrek).

Dirse Han'ın eşi şöyle diyordu: “*Kalk, alaca çadırını yer yüzüne diktir, attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kes, İç Oğuz'un Taş Oğuz'un beylerini başına topla, aç görseñ doyur, çıplak görseñ donat, borçluyu borcundan kurtar, tepe gibi et yağ, göl gibi kırmızı sağıdır, büyük ziyafet ver, dilek dile, olur ki bir ağzı dualının hayır duası ile Tanrı bize bir topaç gibi oğlan verir*” (Dirse Han Oğlu Boğaç Han). Bayındır Han yılda iki kez (yaz, güz) Oğuz Beylerini topluyor; erkek deve ile boğa güreştirip seyrediyordu. Baş kesip kan dökmek en çok aranan hünelerdendi. Bu nedenle Oğuz delikanlıları çevredeki kâfir ülkelerini yağmalar, ganimet almaya çalışıyorlardı. İyilik, cesaret, alplık, deli yiğitlik gençlerin kazanmayı amaçladıkları hüneler idi.

Çocuklardan cesaret, bedensel güçlülük, duygusal sağlamlık, karar verme, cömertlik, merhamet, özgüven, liderlik, dikkatli gözlem, mücadele azmi gibi üstün özellikler göstermeleri beklenmektedir (Hakkoymaz ve Uygun, 2017). Bu çocukların dil ile ifade güçleri de çok gelişmiş gibi gösteriliyordu. Bu çocuklar kırk kişilik yiğit grupları ile birlikte hareket ederek yardımlaşma, dayanışma ve liderlik özelliklerini geliştiriyorlardı.

Bu üstün özellikler sadece erkek çocuklarında değil Trabzon Tekfuru'nun kızında da, Oğuz Beylerinin kızlarında da vardı. Onlar da kırk kişilik ekipleriyle ok atıyorlar, av avlıyorlar, dövüşmeyi, güreşmeyi, savaşmayı öğreniyorlardı.

Kan Turalı, babasını kız istemeye gönderip babası döndüğünde kızı almak için “hüner” istediklerini bildirir. Kan Turalı “*kanlı kâfir eline akın edeyim, baş keseyim, kan dökeyim, kâfire kan kusturayım, kul hizmetçi getireyim*” dediğinde, babası “Hay canım oğul hüner dediğin o değil” diyerek üç canavarın başını kesmesi gerektiğini belirtmekte; Kan Turalı da kızı alabilmek için bir boğayı, bir aslanı ve deveyi yenmektedir.

Özgüven Ve Övgü

Oğuz hikâyelerinde gördüğümüz en önemli hususlardan biri, insanlardaki özgüvendir. Kendi özlerine güvenenler çevrelerindeki insanlara da güvenmektedir. Birbirlerini övme, hikâyelerin ana temasıdır. Zaten Dede Korkut da her önemli olaydan sonra gelip bir dizi övgü düzmektedir. Şiirsel anlatıların çoğu övgüdür.

Dede Korkut hikâyelerinde erkeklerin övünmeleri genelde psikolojik bir motivasyon, bir şevklendirme aracı olarak görülür. Oğuz beyleri ve gençleri kendilerine güvenen, çeşitli hüner ve güçleriyle övünen ve övünç duydukları şeyleri gerçekleştiren, ruhsal sağlığı son derece yerinde insanlardır. Savaş ve av öncesinde kimi atını övmekte, kimi kılıç kullanmasını, kimi ok atmasını. Ancak gerçeğe uymayan abartmalı övmeler de hoş karşılanmazdı. Kazan Han gibi, “övmem” demeden övünenler de vardı.

Kazan'ın, düşman tarafından yapılan *Oğuz'u yer, bizi öv, seni serbest bırakalım* önerisine karşı

“Yirmi bin er düşman gördümse koklamadım

Otuz bin er düşman gördümse ona saydım

Kırk bin er düşman gördümse gözümü kısıp baktım

Elli bin er gördümse el vermedim

Altmış bin er gördümse söyleşmedim

Seksen bin er gördümse ürpermedim

Doksan bin düşman gördümse donanmadım

Yüz bin er gördümse yüzümü dönmedim

Yüzü dönmez kılıcımı elime aldım

Muhammed'in dini aşkına kılıç vurdum

Ak meydana yumru başı top gibi kestim

O zaman bile “erim, beyim” diye övünmedim

Övünen erenleri hoş görmedim” (Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması) demekte ve arka arkaya

kahramanlıklarını sayıp gene ben bunlarla övünmedim demektedir. Kazan Bey “*Kendi aslımı kendi kökümü yermem yok, Oğuz erenleri dururken seni övmem yok*” diye övgünün sadece kendi soyuna olduğunu vurgulamıştır.

Kan Turalı Selcan Hatun için üç canavarla dövüştüğünde, arada yiğit arkadaşları Kan Turalı'yı överek ona motivasyon verdiler. Dede Korkut da her olayın sonunda hüner gösteren kişileri övmekte, onlar için beylerden çeşitli hediyeler istemektedir. İnsanlar birbirlerini sık sık övmekte, hatta Beyrek kendi atını

“İki çift kardeş benzer senin kulacığın

Eri muradına yetiştirir senin arkacığın

At demem sana kardeş derim, kardeşimden daha iyi” diye övmektedir (Bay Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek).

Gençlik Grupları

Oğuz beyleri ve beylerin çocukları yanlarında kırk yiğit ile dolaşırlar, otururlar, ava ve savaşa giderlerdi. Bunlar, eğitimde her zaman oluşuveren gençlik gruplarını (veya çeteleri) oluşturuyorlardı. Bunların toplum geleneklerine, toplumun yaşlılarına ve kadınlara çok saygılı ve Oğuz beylerinin kontrolünde çalışan gruplar olduğu görülmektedir (Özdemir 2017). Bu gruplar ak çadırlarını Oğuz elinin çeşitli yerlerine kurmakta nişan talimi yapmakta, sohbetler edip şiirler okumaktadırlar. Oğlanların ilk avında attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirip Oğuz beylerine ziyafet verilirdi. Genelde kâfirin hudut boylarında dolaşan yiğitler grubu havaya gürz atıp yere düşmeden tutmaktadır.

Oğuz Hanı, savaşlarda başarı gösteren koç yiğitlere ülke verirdi, şalvar, cübbe, çuha verirdi. Herhangi bir yer işgal edildiğinde önce orada câmi kurular, dua edilir, alınan ganimetlerden beşte biri (pencik) ("*kuşun alaca kanı, kumaşın arısı, kızın güzeli, dokuz katlı işlenmiş süslü elbise; cübbe*") Oğuz Hanı için ayrılır, geri kalanlar gâzilere bağışlanırdı. Birçok kale fethedilip içine mescit yaptırılmasına rağmen, Oğuz boylarının kalelerde yaşayıp mescidi kullandıklarına dair bir işaret bulunamamıştır. Yetişmiş insanlarda ve genelde gazi tipinde gördüğümüz bu gelenek, Osmanlı gazilerinde de aynen devam etmiştir.

Kadınların da hem hizmetçi hem arkadaş olarak birlikte hareket ettikleri gruplar vardı. Kazan Han eve gelmeyince eşi uzun boylu Burla Hatun, kırk ince belli kız ile kara aygırına binip, kara kılıcını kuşanarak eşini aramaya gidiyor. Dirse Han'ın hanımı, yaralı oğlunu aramaya kırk kız ile birlikte gidiyor. Bay Piçen Bey kızı Banu Çiçek de gene kırk yiğit kızla beraber geziyor, ava gidiyordu.

Erkek Gibi Kadınlar (Analar ve Eşler)

Oğuz boylarında tek evlilik esastır. Kadınlara büyük saygı gösterilir, kocalar eşlerine ve çocuklar annelerine çok nazik davranırlardı. Ana hakkı Tanrı hakkıdır. Salur Kazan'ın evi yağmalandığında, Kazan kâfire hazinesini, mallarını, oğlunu, karısını bırakıyor; anasını kurtarmaya çalışıyor. Karı kocanın karşılıklı davranış ve seslenişleri içten ve saygılıdır (Özdemir 2017). Çocukların ana babaya hürmeti kesindir. Babanın bir sözünü iki eden çocuk iyi sayılmaz. Ana, baba ve kardeş sevgisi çok kuvvetlidir. Bey karılarının maiyetinde kırk ince belli kız bulunur. Ağır işleri hizmetçiler görürler. Oğuz Beylerinin çok sayıda kölesi de vardır, bazı zaferlerden sonra köle azat ederler.

Eşe ve anneye büyük saygı göstermek en temel kültür özelliği idi. Begil, "hatun kişinin aklı, sözü iyidir" diyerek hanımının sözünü dinlemektedir (Begil Oğlu Emre). Dirse Han, eşine şöyle hitap ediyordu:

*"Beri gel başımın bahtı evimin tahtı
Evden çıkıp yürüyünce servi boylum
Topuğunda sarmaşınca kara saçlım
Kurulu yaya benzer çatma kaşlım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Kavunum, yemişim, düvleğim"* (Dirse Han Oğlu Boğaç Han)

Ancak Deli Dumrul hikâyesinde, Dumrul babasından can istemekte, o vermemekte, anasından can istemekte o dahi vermemekte ve en sonunda eşine

*"Babama ver dedim, can vermedi
Anama vardım, can vermedi"*

Dünya şirin can tatlı dediler" demektedir; eşi ise şöyle demektedir:

*"Senin o namert anan baban
Bir canda ne var ki, sana kıyamamışlar
Arş şahit olsun, kürsü şahit olsun
Yer şahit olsun, gök şahit olsun
Kadir Tanrı şahit olsun"*

"Benim canım senin canına kurban olsun" (Duha Koca Oğlu Deli Dumrul).

Dede Korkut hikâyelerinde gerek Oğuz gerek kâfir kadınlarının oldukça yüksek bir yerleri vardır. Kadınlardan da bazı yetenek ve hünerler istenmektedir. Oğlan evleneceği kızın özelliklerini sayarken "*ben yerimden kalmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış, bana baş*

getirmiş olmalı" demektir (Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek). Kanlı Koca oğlu Kan Turalı da evleneceği kızda Beyrek'in istediği özellikleri istemekte, "*cici bici Türkmen kızı*" istememektedir (Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı). Buna karşılık Trabzon Tekfuru'nun kızı da "*sağına soluna iki çift yay çeken, attığı ok yere düşmeyen*" bir kız olarak tasvir edilir. Pay Piçe'nin kızı Banu Çiçek de evlenmeden önce Bamsı Beyrek'le at yarışı ve ok atma yarışı yapıp hatta birbiriyle güreş yapmıştı.

Oğuz boylarında ahlâk ve namusa çok önem verilir, namus için can verilir. Kadınlar da kocalarına "*Göz açıp da gördüğüm, Gönül verip sevdiğim*" (Dirse Han Oğlu Boğaç Han), "*Bir yastıkta baş koyduğum, Yolunda öldüğüm kurban olduğum*" (Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek) diye hitap ederlerdi.

Uşun Koca Oğlu Segrek kardeşini aramaya giderken eşine "*Kız sen beni bir yıl bekle, bir yılda gelmezsem iki yıl bekle, iki yılda gelmezsem üç yıl bekle, gelmezsem o vakit benim öldüğümü bilesin, aygır atımı boğazlayıp aşımı ver, gözün kimi tutarsa, gönlün kimi severse ona var dedi. Kız burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:*

Der:

Yiğidim ben seni bir yıl bekleyeyim

Bir yılda gelmezsen iki yıl bekleyeyim

İki yılda gelmezsen üç dört yıl bekleyeyim

Dört yılda gelmezsen beş yıl altı yıl bekleyeyim

Altı yol ayırımına çadır dikeyim

Gelenden gidenden haber sorayım

Hayır haber getirene at elbise vereyim, kaftanlar giydireyim

Şer haber getirenin başını keseyim

Erkek sineği üzerime kondurmayayım

Murat ver murat al, öyle git yiğidim" demektir. Bu, eşler arasındaki sadakatin en iyi örneklerinden biridir (Uşun Koca Oğlu Seğrek).

Hikâyelerdeki Olgunun Evrensel Değerlendirmesi

Firdevsi'nin, Şehname'de Oğuz mitlerinden ve destanlarından geniş şekilde etkilendiği görülmektedir. Karahan olayı, Korkut Ata'nın ölümle mücadelesinin Efrasiyab'ın ölümden kaçma çabalarına dönüşmesi, Bamsı Beyrek hikâyesinin Bijen ve Menije destanında yer alması, Tepegöz mitinin İsfendiyar olayında görülmesi vb. gibi birçok Türk sözlü kültür ürünü Şehname'de yer almıştır (Bayat 2016). Yunan mitolojisinde Homeros'un Polyphemus'u olarak bilinen Tepegöz, değişik bir anlatı ile Dede Korkut Hikâyelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Antik çağdan beri insan toplumlarındaki ideal tip, kahraman tipidir. Antik Yunan'da, Roma'da, İran'da, Arap toplumlarında, Çin'de, Japonya'da, Orta Çağ Avrupa'sında tek başına güçlü, toplumsal değerleri mükemmel temsil eden ve onlar için mücadele eden bu tipler savaşımlardan önce birbirleriyle teke tek savaşırlar, dini ve insani maceralara atılırlar ve hayatları da zamanla destanlaştırılırdı. Savunmada ve fetihle çok önemli roller oynayan bu kişiler "kılıç ehli" sayılır ve bazen sakin yönetimi yürüten "kalem ehli" ile karşılaştırılırdı. Japonya'da 19. yüzyılda savaşıcı samuraylar akıllı bir şekilde eğitilerek kalem ehline dönüştürülmüşlerdi.

Dede Korkut'taki insan tipi "alp" tipidir, insanın kahraman olması istenir; kadınlarda bile bu tipe önem verilir. Kuvvet ve cesarete önem verilir. Beyliğin babadan oğula geçmesi bile kahramanlık göstermeye bağlıdır. Hikâyelerdeki tipler abartılarak anlatılmıştır; yemeleri, içmeleri, uyumaları ve savaşmaları hep insan üstüdür. Ancak kahramanlar da bazen feryat figan ağlarlar.

Kök Metinlerin Çağımızın Gençleri İçin Yeniden Üretilmesi

Dede Korkut Hikâyelerinde sözle ve göstererek eğitim olayı vardır. Burada da gerçek ortam son derece önemlidir. Her çocuk hangi ortamda ve hangi kültürde büyüyorsa, çevrenin ve çevredeki herkesin, her faktörün bu eğitim işine olumlu veya olumsuz olarak katıldığı unutulmamalıdır. Tabii doğal ortamlardan hızla uzaklaşıp ekranlarda sanal ortamlarda yaşamaya alışan çocuklarımıza her çağda gerekli olan beceri ve değerleri kazandırmak bir hayli zor olmaktadır.

Dede Korkut Hikâyelerinin sihri hikâyelerinde değil, anlatımındadır. Gerçi anlatımda da gerek tabiat tasvirlerinde gerek karşılıklı konuşma ve dualarda aynı ifadeler tekrar edilip durmaktadır. "Kavat" kelimesi o kadar olağanlaşmıştır ki, herkes birbirine karşı, hatta çocuklar analarına karşı bu ifadeyi kullanmaktadırlar. Filmi

yapıldığında aynı etkiyi uyandırmamaktadır. O nedenle, bugünkü söyleyişe çevirirken orijinalin havasına sadık kalmak gerekmektedir. Piyasada bulunan birçok Dede Korkut Hikâyesi anlatım bozuklukları ve yanlış yazımlar nedeniyle sıradan hikâyeler şekline getirmiştir.

Kültür Bakanlığı'nın bu kitabın basımlarını devlet himayesine alarak piyasadaki bu “rezilliği” durdurması gerekmektedir. Çünkü Dede Korkut Hikâyeleri, Türk söz kültürünün en değerli eserlerinden biridir ve doğru olarak okuyucuların önüne gelmesi gerekir.

Devlet Tiyatrolarının Dede Korkut hikâyelerini orijinal söylemiyle ve günümüz söylemiyle seslendirecek sanatçılar yetiştirip, bunların ses dosyalarının sessiz filmler eşliğinde klip haline getirilip yayınlanması gerekir. Günümüzde yazılı kitaplar yerini sözlü kitaplara (audio books) bırakmaktadır. Kültür Bakanlığı'nın tez elden Dede Korkut Hikâyelerinin yerel ağızla anlatılacağı sözlü kitabı hazırlayıp ücretsiz olarak paylaşımına sunması çok yararlı olacaktır.

Sonuç

Dede Korkut hikâyeleri, Türklerin Müslümanlığa geçiş dönemlerinde Oğuz beylerinin ve çocuklarının yiğitlik ve Müslümanlık özelliklerini kaynaştırarak nasıl bir gâzi tipinde yetiştiklerini, Orta Asya geleneklerinin başka toprak parçalarında, başka topluluklar arasında nasıl sürdürülmekte olduğunu ve bu arada Müslümanlığın Türk milletine getirdiği dinamizmi de gösteren en güzel örneklerdir. Bu bakımdan eğitim tarihimizin ana kaynak eserlerindedir.

Dede Korkut hikâyelerinde “alp” tipini görmekteyiz. İlerleyen yüzyıllarda Müslümanlığın daha da yaygınlaşması ve toplum hayatına yerleşmesi ile, bu tipin “alperen” tipine doğru dönüştüğü görülmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri kitap okumasının sonucu da Dede Korkut'un her “boylama” sonunda ettiği dua şeklinde olmalıdır.

*Hani övdüğümüz bey erenler
Dünya benim diyenler
Ecel aldı yer gizledi
Fani dünya kime kaldı*

*Gelimli gidimli dünya
Son ucu ölümlü dünya*

Dua edeyim hanım: Karlı kara dağların yıkılmasın. Gölgeyi büyük ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumamasın. Koşar iken ak boz atın sendelemesin. Vuruşunca kara çelik öz kılıcın çentilmesin. Dürtüşürken alaca mızrağın utanmasın. Ak sakallı babanın yeri cennet olsun. Ak bürçekli ananın yeri cennet olsun. Allah'ın verdiği ümidin kesilmesin.

Ölüm vakti geldiğinde temiz imandan ayırmasın. Kadir seni namerde muhtaç etmesin. Ak alında beş kelime dua kıldık, kabul olsun. Amin amin diyenler Tanrı'nın yüzünü görsün. Derlesin, toplansın, günahınızı adı güzel Muhammed Mustafa hürmetine bağışlasın, Hanım hey!.. (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı, Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması v.s.)

Kaynaklar

- Aghdam, A.A. (2015), *İran Anlatı Geleneğinin Kaynakları Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aral, A.E. (2015), Uygulamalı Halk Bilimi Açısından Eğitim Sürecinde Dede Korkut, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 123-138.
- Bayat, F. (2016), *Mitten Tarihe, Sözden Yazıya Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Brosset, M.-F. (2003). *Gürcistan Tarihi: Eski çağlardan 1212 yılına kadar*, (Hrand D. Andreasyan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ergin, M. (1958, 1974). *Dede Korkut Kitabı I. Giriş – Metin – Faksimile*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergün, M. (2018). Nitel Verilerin ve Yorumların Güvenirliği Felsefesi, *Electronic Journal of Education Sciences*, 7(13), 29-44.
- Genç, İ., Kılıç, A. & Aksoyak, İ.H. (2014). *Dede Korkut Kitabı, Han'ım Hey*. Ankara: TOBB yayınları
- Gökyay, O. Ş. (1973, 2000). *Dedem Korkud'un Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 3409.
- Hakkoymaz, S. & Uygun, N. (2017), Dede Korkut Hikâyelerindeki Üstün Yetenekli Çocuklar, *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi (EKUAD)*, 3 (2), 22-34
- Kırzıoğlu, M.F. (1992). *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar, İlk Kıpçaklar MÖ.8.yy-MS.6.yy, Son Kıpçaklar MS.1118-1195, Ortodoks Kıpçak Atabekler 1267-1578*, Ankara: Türk tarih Kurumu Yay.
- Kırzıoğlu, M.F. (2000). *Dede-Korkut Oğuznameleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- Özçelik, S. (2005). *Dede Korkut. Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özdemir, C. (2017). Dede Korkut Kitabında Saygı, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, Güz (16), 7-29.
- Özel, H. (2015). Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Düşmanları Kimlerdi? *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 181-184.
- Özsoy, B.S. (2006). *Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon – İnceleme – Sözlük)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Savran, H. (2004). Dede Korkut Kitabı'nda anne-çocuk ilişkisi, *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 89-103.
- Tezcan, S. & Boeschoten, H. (Haz) (2012). *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yücel Çetin, A. 2015, Dede Korkut Kitabı'nda Baba, Oğul ve Baba-Oğul İlişkisi? *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 55-63.
- Zeyrek, Y. (2015). *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.